

Медицинско право – предмет, обхват и отграничения

1. Предмет и метод на медицинското право

1.1. Регулирани обществени отношения

а) обхват:

- обществените отношения, свързани с *предоставянето на здравни услуги*, чийто правни субекти са лечебните заведения и пациентите;

- обществените отношения във връзка с *контрола върху предоставяните здравни услуги*, чийто правни субекти са здравните заведения, различни административни органи, съдилищата и лечебните заведения;

- понятието „медицинска услуга“ е по-широко от понятието „медицинска помощ“.

Медицинската помощ е легално понятие и представлява система от диагностични, лечебни, рехабилитационни и профилактични дейности, осигурявани от медицински специалисти (параграф. 1, т. 9 ДР ЗЗО). В обхвата на медицинска помощ са включени извършваните от изпълнителите конкретни видове профилактични, диагностични, лечебни, рехабилитационни дейности и услуги и видовете предоставяни здравни стоки, които се покриват напълно или частично от НЗОК или дружествата за доброволно здравно осигуряване (параграф. 1, т. 11 ДР ЗЗО). „Обемът на медицинска помощ“ е количеството медицински дейности, услуги и стоки, до които осигурените лица имат достъп при определени условия, регламентирани в Националния рамков договор и в договорите за доброволно здравно осигуряване (параграф. 1, т. 11 ДР ЗЗО).

Необходимата медицинска помощ е всяка медицинска помощ, която по лекарска преценка следва да се предостави на лицето за времето на престоя му в Република България и която не може да се отложи до планираното му завръщане в страната, в която то е осигурено (параграф 1, т. 9 ДР Наредба за осъществяване правото на достъп до медицинска помощ).

Неотложната медицинска помощ е медицинска дейност за оказване на срочна медицинска помощ на болни и пострадали лица, чийто живот не е пряко застрашен, но които се нуждаят от медицинска помощ в кратък срок, за да бъде предотвратено по-нататъшно развитие и усложняване на заболяването (чл. 2, ал. 1 от Наредба № 10 от 31.05.1994 г. за неотложната медицинска помощ – отменена, тъй като е издадено въз основа на отменения ЗНЗ). Във втората алинея на цитирания член се посочваше, че неотложна медицинска помощ се оказва безотказно и по всяко време на денонощието на всички нуждаещи се.

Спешна медицинска помощ е медицинската дейност при спешни състояния, т. е. при остро възникнала промяна в здравето на човека, която може да доведе до тежки функционални и морфологични увреждания на жизненоважни органи и системи (параграф 1, т. 6 ДР Наредба за осъществяване правото на достъп до медицинска помощ).

Медицинската услуга е доктринално понятие и включва всяко въздействие върху човешкия организъм, извършено по искане на съответното лице от медицински професионалист. Медицинската услуга включва освен действията по медицинска помощ и асистиранията репродукция, козметичните операции, извършваните от медицински специалист телесни модификации, включително промяна на пола и пр. Извън медицинската услуга обаче остават неконвенционалните методи за благоприятно въздействие върху индивидуалното здраве, тъй като не се извършват от медицински професионалисти. Не е медицинска услуга принудителното лечение. То обаче е част от съдържанието на понятието медицинска помощ.

Здравна услуга е още по-широко понятие и включва освен медицинските услуги и услугите, свързани със здравното осигуряване. Учебната дисциплина е наименована Медицинско, а не здравно право, тъй като има за своя основен предмет медицинската помощ и медицинските услуги. Въпросите на здравното осигуряване се разглеждат само частично – иначе са част от предмета на т. нар. осигурително право.

б) особености:

- предоставянето на медицински услуги е *обществено полезна дейност*;
- предоставянето на медицински услуги е *рискова дейност*: всяко въздействие върху човешкия организъм крие известен риск от неговото увреждане;
- предоставянето на медицински услуги е *професионална дейност*: поради обществената значимост и свързания с извършването ѝ обективно съществуващ риск, медицинската дейност се извършва от специално подготвени и обучени за това лица;
- предоставянето на медицински услуги е *правно регулирана дейност*: отново поради обществената значимост и свързания с осъществяването ѝ риск, медицинската дейност е подробно уредена от законодателя;
- едната страна по медицинските правоотношения е в по-слаба позиция, поради което се нуждае от *особена правна закрила*. Фактическата неравнопоставеност между медицинския специалист и пациента се проявява в две направления: здравословното състояние на пациента и липсата на професионални знания от страна на пациента;
- предоставянето на медицински услуги е *динамично развиваща се дейност*: постиженията на научнотехническия напредък водят до редица нововъведения в областта на медицинското право – лечение чрез нанороботи; експериментални лекарства; нетрадиционни методи за благоприятно въздействие върху индивидуалното здраве и пр. Развитието на медицинската наука изпреварва способността на обществото да даде отговор на новопоставяни етични въпроси, сред които са: допустимостта на клонирането, отношението към удължаването на живота и „отстраняването“ на смъртта, генетичният подбор на пола или последващата му оперативна промяна (трансесуалността), селекцията на ембриони и биологичният контрол над раждаемостта, обединяването на човекът и компютъра (киборзите) и пр. Въпроси, които все още не са намерили своя отговор в морала на съвременното общество, се поставят пред законодателя и той трябва да даде своя юридически отговор. В този смисъл по отношение на някои въпроси медицинското право е принудено да реагира преди формирането на ясно обществено мнение. Изпреварващата функция на медицинското право следва от обстоятелството, че правото по принцип е бързо „реагиращ“ регулатор на обществените отношения, за разлика от морала, който изисква изтичането на определен период от време, за да се формира съответно етично правило.

1.2. Методи на регулиране

а) метод на *равнопоставеност*:

- в отношенията между пациентите – равен достъп до медицински услуги;
- в отношенията между лечебните заведения – равни възможности за финансиране от здравната каса и конкурентна среда;

б) метод на *закрила*:

- защита на пациента като по-слаба страна – намира се в особено здравословно състояние, което в някои случаи му пречи да защитава оптимално правата си;
- защита на лицата с психични заболявания – включително предвиждане на наказателна отговорност;

в) метод на *субординация*:

- в отношенията между здравните органи и лечебните заведения – осъществяване на контрол;
- в отношенията между здравноосигурителните органи и пациентите;

1.3. Медицинското право като учебна дисциплина

а) *необходимостта* от съществуването и утвърждаването ѝ:

- поставя *изключително важни въпроси*, свързани с прилагането на сериозни морални ценности – относно началото на човешкия живот, относно момента на настъпване на смъртта, относно правото на аборт и самонараняване, относно евтаназията, относно промяната на пола и пр.;

- предоставянето на медицински услуги като правно регулирана дейност изисква *специфични знания*, включващи както юридическа, така и медицинска експертиза. По-доброто здравеопазване предполага юридически грамотни лекари и юристи с определени медицински познания;

- *не се преподава* като основна и задължителна дисциплина нито при обучението на лекарите, нито при обучението на юристите. Запълва реално съществуваща празнина в обучението по двете специалности;

- *дава практически значими знания*, приложими във всекидневната практика на медицинските специалисти;

б) *система* на предоставяните знания

- в зависимост от *обхвата и значението* на разглежданите въпроси:

обща част на медицинското право – разглежда основните въпроси на медицинското право, намиращи приложение и при разглеждането на въпросите на особената част на медицинското право (въпросите „*пред скоба*“): въпросите относно предмета, метода и системата на медицинското право; въпросите относно участниците в медицинските правоотношения (здравни и здравноосигурителни органи, лечебни заведения, пациенти); медицинската професия; информираното съгласие; медицинската принуда; отговорността на медицинските специалисти;

особена част на медицинското право – разглежда специфични въпроси от медикоправен характер (въпросите „*под черта*“): психичното здраве; асистираната репродукция; трансплантацията; правният режим на кръвта и кравните съставки; правен режим на лекарствените продукти; неконвенционалните методи за благоприятно въздействие върху

индивидуалното здраве; телесни модификации; евгеника; промяна на пола; медицинска намеса в гражданските правоотношения; евтаназия;

- в зависимост от *момента на поставяне на въпроса* в контекста на процеса по предоставяне на медицински услуги:

правни проблеми на клиничната медицина – разглежда въпросите, поставяни при лечението в болнична обстановка. Включват се въпроси, както от общата, така и от особената част на медицинското право: информирано съгласие, медицинска принуда, отговорност на медицинските специалисти; психично здраве; асистирана репродукция; трансплантация; евтаназия и др. Разглеждането им в отделна учебна дисциплина позволява по-задълбоченото им изучаване и разглеждането на свързаните с тях специфични правни въпроси.

правни проблеми на параклиничната медицина – разглежда въпросите, възникващи при предоставянето на медицински услуги извън болничната обстановка. Отново включва въпроси, както от общата, така и от особената част на медицинското право: здравни заведения; приватизация на лечебните заведения; провеждане на медицински изследвания; правен режим на кръвта и кръвните съставки; неконвенционални методи за благоприятно въздействие върху индивидуалното здраве; телесни модификации; промяна на пола; правен режим на лекарствените продукти; евгеника и др.

2. Отграничение

2.1. Медицинска етика

а) *определения:*

„... съвкупност от нравствени норми и оценки, а също така и самите морални отношения, регулиращи медицинската практика” (Лисаев, П. Медицинска деонтология и медицинско право, с. 9);

„... наука за медицинския морал, произтичащ от естеството, спецификата на медицинската професия и дейност, на медицината като теория и практика” (Раданов, Ст. Медицинска деонтология, с. 86);

„... съвкупност от нравствени принципи и правила, които регулират отношенията на лекаря и останалите категории медицински и немедицински специалисти и служители, работещи в сферата на здравеопазването с болните и здравите хора и техните близки, взаимоотношенията между медицинския персонал, медицинските колективи и отношението им към обществото, държавата” (Раданов, Ст. Медицинска деонтология, с. 86);

Медицинският морал се определя като „професионално нравствено съзнание, нравствено отношение и поведение на медицинските служители в професионалната им дейност” (Раданов, Ст. Медицинска деонтология, с. 87);

б) *съпоставяне*

Моралът и правото (а и религията и обичаят също) са система от правила за регулиране на обществените отношения.

Етиката е наука за морала, а моралът е съвкупността от господстващите в едно общество правила за добро и зло, за правилно и неправилно, за порядъчно и непорядъчно поведение.

В етиката се задават въпроси, които може дори да изпреварват действителността (например въпросът за клонирането на човешки организъм се обсъжда в етиката преди възникването на реална технологична възможност за извършване на подобно клониране).

В правото се дават отговори, които се изискват от практиката. Ако етиката обсъжда различните алтернативи и гледни точки, то от правото се изисква да даде ясен и категоричен отговор – обикновено някой от отговорите, предложени и аргументирани в етиката.

В този смисъл етиката е „работилницата“ в предверието на правото, в която се създават алтернативите, между които законодателят избира при създаването на правните норми.

в) разлики от правните норми:

- *начин на възникване*: от обществото като цяло, а не от определен властов авторитет;
- *начин на промяна*: променят се много по-бавно и изискват повече време, през което обществото като цяло да оформи своето отношение към настъпилата социална промяна;
- *начин на установяване*: поради липсата на документ, материализиращ посочените правила, те трябва да бъдат установени изрично. В тази задача на помощ „идват“ различните етични кодекси на медицинските специалисти;
- *начин на прилагане*: прилагат се под въздействието на обществения натиск, социалната принуда да се спазва възприетото от обществото като правилно поведение;
- *отношение на държавата*: имат юридическо действие само в предвидените от закона случаи (например чл. 9 ЗЗД, чл. 25 ЗЗД и пр.);

2.2. Медицинска деонтология

а) определения:

- медицинската деонтология е наука за дълга и професионалната етика на лекаря. Изследва вътрешната мотивация на медицинските специалисти при осъществяване на тяхната дейност;

- деонтологията е „... наука за нравствения (моралния) дълг и отговорността на човека за неговото дължимо (изискуемо) поведение, а в професионален аспект наука за професионалния дълг, наречена професионална деонтология, част от която е медицинската” (Раданов, Ст. Медицинска деонтология, с. 95);

- медицинската деонтология е „... учение за дълга на лекаря – на медицинските служители, представляваща система от етични професионални принципи, правила и свързаната с тях нормативна уредба (законова база), както и протичащите от тях права и отговорности, които всяко медицинско лице трябва да познава и спазва при упражняването на професията си” (Раданов, Ст. Медицинска деонтология, с. 97);

- медицинската деонтология е част от медицинската етика, която се разделя на дескриптивна медицинска етика, описваща съществуващия морал, и нормативна медицинска етика (медицинска деонтология), която „... формулира правилата, нормите, изискванията, на които трябва морално да се подчинява поведението на практиката” (Лисаев, П. Медицинска деонтология и медицинско право, с. 9). В този смисъл медицинската деонтология е „... наука за професионалния дълг на практика, императивната страна на професионалния медицински морал” (Лисаев, П. Медицинска деонтология и медицинско право, с. 11). Авторът обаче също включва в съдържанието на медицинската деонтология освен професионалните морални принципи и законовите норми, които засягат медицинския дълг;

б) включва

- *етични норми*:

обхваща освен етичните и свързаните с тях правни норми

ориентирана е към професионалния (етичен и правен) дълг, спазването на който е част от осъществяването на съответната професионална дейност;

- *правни норми*, регулиращи:
  - професионалното поведение на лекаря и медицинските специалисти;
  - отношението „лекар-пациент“
  - отношенията с колегите
  - отношенията с останалите медицински специалисти
  - отношенията с обществените и частните учреждения

2.3. Биоправо и биоетика

а) биоетика:

- част от т. нар. *приложна етика*, която „... оценява резултатите от развитието на новите технологии и идеи в медицината и биологията в цяло и често включва общите усилия на философи, лекари, научни работници, юристи и теолози“ (Лисаев, П. Деонтологично-правни въпроси ..., с. 15);

- „... етика, която засяга вмешателствата в живота, и в по-широк смисъл, като вмешателство в живота и здравето на човека“. Включва: „а. етичните проблеми на всички медицински професии; б. поведенческите изследвания, независимо от техните терапевтични приложения; в. обществените проблеми, асоциирани със здравните политики, с трудовата медицина, с международното здраве, с политиките, свързани с демографския контрол; г. проблемите с живота на растенията и животните, свързани с човешкия живот“ (Сгреча, Е., В. Тамбоне. Наръчник по биоетика, с. 31). Биоетиката се разделя на обща, специална и клинична (решаваща) биетика;

- ако „*традиционната медицинска етика*“ се фокусира основно върху взаимоотношенията „лекар-пациент“, а „*етиката на здравните грижи*“ разглежда моралните проблеми в здравната система като цяло, то „*биоетиката*“ се занимава с моралните проблеми на живота изобщо, включително предмета на медицинската етика и на етиката на здравните грижи (Александрова, С., Медицинска етика, с. 18);

2.4. Други

а) *Правно регулиране в здравеопазването* или *Здравно право*

(Наредба № 34 от 29 декември 2006 г. на Министерството на здравеопазването за придобиване на специалност в системата на здравеопазването)

Съвпада по своето съдържание с Медицинското право.

Съществува и становище, което разграничава Здравното законодателство – регулиращо отношенията между институциите, които се занимават със здравеопазване, и Медицинското законодателство – включващо отношенията между лицата, участващи в процеса на оказване на медицинската помощ.

б) *Аналогични дисциплини и наименования:*

- „*лекарско право*“ (непълно, тъй като е адресирано до всички медицински специалисти, а не само до лекаря, както и до лечебните заведения и пациентите);

- „*здравно законодателство*“ (непълно, тъй като поставя акцента върху съществуващото законодателство, като не отделя такова внимание на правната доктрина и съдебната практика);

изучава здравното законодателство – неговото историческо развитие, действащите нормативни актове в областта на здравеопазването, здравното осигуряване, правният статут на лечебните заведения и основните права на пациента.

в) Здравен мениджмънт

Изучава управлението на лечебните заведения като особени търговци, чиято дейност е подробно уредена от законодателя.

3. Източници на медицинското право

3.1. Конституцията

Основната конституционна разпоредба, посветена на въпросите на здравеопазването е чл. 52 КРБ:

- (1) Гражданите имат право на здравно осигуряване, гарантиращо им достъпна медицинска помощ, и на безплатно ползване на медицинско обслужване при условия и по ред, определени със закон.
- (2) Здравеопазването на гражданите се финансира от държавния бюджет, от работодателите, от лични и колективни осигурителни вноски и от други източници при условия и по ред, определени със закон.
- (3) Държавата закриля здравето на гражданите и насърчава развитието на спорта и туризма.
- (4) Никой не може да бъде подлаган принудително на лечение и на санитарни мерки освен в предвидените от закона случаи.
- (5) Държавата осъществява контрол върху всички здравни заведения, както и върху производството на лекарствени средства, биопрепарати и медицинска техника и върху търговията с тях.

3.2. Закони

- Закон за здравето
- Закон за лекарствените продукти в хуманната медицина
- Закон за лечебните заведения
- Закон за здравното осигуряване
- Закон за съсловните организации на лекарите и на лекарите по дентална медицина
- Закон за контрол върху наркотичните вещества и прекурсорите
- Закон за трансплантацията на органи, тъкани и клетки
- Закон за кръвта, кръводаряването и кръвопреливането

3.3. Подзаконовни нормативни актове

- Наредба за изискванията към данните върху опаковките и в листовките на лекарствените продукти
- Наредба за определяне на правилата за добра клинична практика
- Наредба за основните изисквания, на които трябва да отговарят устройството, дейността и вътрешният ред на лечебните заведения за болнична помощ и домовете за медико- социални грижи
- Наредба за определяне на основния пакет от здравни дейности, гарантиран от бюджета на НЗОК
- Наредба за здравните изисквания към дрехите втора употреба, наредби, свързани с мерки за временно физическо ограничаване при пациенти с установени психически разстройства

3.4. Международни актове

а) Двустранни и многостранни междудържавни конвенции за оказване на медицинска помощ, по които България е страна. Спогодбите, по които България е страна, се разделят според предмета на договора на няколко вида:

- *за безплатна спешна помощ* на гражданите на съответната страна, по време на пребиваването им в другата държава (например Афганистан, Белгия, Гърция, Куба, Полша, Малта, Румъния).

- *за пълно безплатно обслужване* на гражданите по време на пребиваване в договарящата държава - с Албания (само за служителите и командировани), Алжир (само за служители и командировани), Англия, КНДР, ОНД и Русия.

- *общии спогодби* за сътрудничество, обмен на информация, специализации - Израел, Турция, Либия, Австрия.

б) Декларации и Препоръки от Европейския съюз, Световна медицинска асоциация, Световна здравна организация. По-популярните са:

- *Всеобща декларация за правата на човека* 1948г.,

- *Европейска конвенция* за защита на човешките права и основните свободи 1950г.,

- *Международно съглашение за граждански и политически права* 1966г.,

- *Европейска харта* за правата на пациента в болницата 1979г.

Съществуват международни актове, които третираат конкретни въпроси от медицинското право:

- Декларация относно трансплантацията на човешки органи /СМА 1987г./,

- Декларация относно евтаназията /СМА 1987г./,

- Препоръка относно законовата защита на лицата, страдащи от психични разстройства, настанени на лечение по принудителен път /Комитет на министрите СЕ 1983г./,

- Декларация за човешките права и личната свобода на медиците /СМА 1985г./,

- Становище относно търговията с жизнеспособни органи /СМА 1985г./,

- Декларация от Осло – Становище относно терапевтичния аборт /СМА 1983г./,

- Становище относно оплождане ин витро и трансплантация на ембрион /СМА 1987г./.

- Конвенция за правата на човека и биомедицината, подписана на 4.04.1997г. от 21 страни в Испания.

в) Европейската Харта за правата на човека, която е в основата на проекта за Европейска Конституция.

Основният принцип, който е регламентиран в чл. 35 от хартата:

- всеки има право на достъп до превантивна медицинска помощ и право да се ползва от медицинска помощ, съгласно националното законодателство и практика.

Характер на документа:

- има само декларативен характер, без “юридически обвързваща функция.” Съдът не е задължен да спазва нейните разпоредби директно и да ги прилага в съдебната си практика по делата. Той може да я ползва само като тълкувателен акт, т.е. да тълкува нормите от актовете, които пряко прилага в своята практика. Гражданите също не могат да се позовават на нея пряко в съда. В правото на европейския Съюз се използва термина “soft law” за юридическата роля на този вид актове. Основното предназначение на Хартата е тя да послужи за създаване на единен Конституционен договор на всички държави от ЕС.

3.5. Специфични източници

а) *Етични кодекси:*

- Кодекс на професионалната етика, изработен от Българския лекарски съюз;
- Кодекс за професионална етика на стоматолозите, изработен от Съюза на стоматолозите в България.

б) *Национален Рамков Договор*

През 2003г. Върховният Административен съд се произнесе, че това е недържавен източник на правото, санкциониран от държавата. Специфичен подзаконов източник на правото, съдържащ правни норми.

Литература:

Александрова, С. Медицинска етика. Плевен, 2007.

Гевренова Н., Д. Зиновиева. Правно изследване на Националния Рамков Договор като източник на осигурителното право, сп. “Административно правосъдие”, 2004, № 1.

Дончев П. и колектив. Медицинско право и деонтология. С., изд. Медицина и физкултура, 1992.

Зиновиева Д. Медицинско право (правно регулиране на здравеопазването). С., Сиела, 2004.

Лисаев П. Медицинска деонтология и медицинско право. С., ИК Сиби, 1996.

Лисаев, П. Деонтологично-правни въпроси на медицинската практика (за медицински сестри, акушерки и асоциирани специалисти по здравни грижи). С., ИК “Фотон и АЯ”, 2008.

Маркова, М. Биотехнологии и биотехнологични постижения. С., 2007.

Николова, В. Законодателни основи на българското здравеопазване 1878-2000. – сп. “Медицинско право”, 2008, № 1.

Проданов, В. Биосоциални ценности. С., Наука и изкуство, 1982.

Проданов, В. Етиката и ценността на човешкия живот. С. Издателство ПК на ДКМС, 1986.

Раданов, Ст. Медицинска деонтология. С., Сиела, 2004.

Сгреча, Е., В. Тамбоне. Наръчник по биоетика. Пловдив, 2003.